

MASALLARNI O'QITISH ORQALI O'QUVCHILARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Gulsora Alisherova

NamDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Matluba Ulkanboyeva

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

Namangan davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida masal janrini o'qitish orqali o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy, metodik va amaliy jihatlari yoritiladi. Masal janrining didaktik imkoniyatlari, uning o'quvchi tafakkuriga ta'siri, shuningdek zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish usullari tahlil qilinadi. Interfaol metodlar, muammoli ta'lim, ijodiy topshiriqlar va AKTdan foydalanish orqali o'quvchilarda tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari ilmiy asosda ochib beriladi. Kalit so'zlar: masal, mantiqiy fikrlash, tafakkur, interfaol metod, didaktika, tahlil, xulosa, pedagogik texnologiya, ijodiy yondashuv.

Kalit so'zlar: masal, mantiqiy fikrlash, tafakkur, didaktika, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, tahlil, taqqoslash, xulosa chiqarish, pedagogik texnologiya, ijodiy yondashuv, AKT, nutq madaniyati

Zamonaviy ta'lim tizimida asosiy e'tibor o'quvchilarga tayyor bilimlarni berishga emas, balki ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga qaratilmoqda. Chunki bugungi globallashuv sharoitida bilimning o'zi yetarli emas, balki uni tahlil qilish, qayta ishlash va amaliyotda qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan mantiqiy fikrlashni rivojlantirish ta'lim jarayonining markaziy vazifalaridan biri sifatida qaraladi. Mantiqiy fikrlash insonning voqelikni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'liqligini anglash, taqqoslash va asosli xulosa chiqarish qobiliyatidir. Bu ko'nikma o'quvchilarda ayniqsa adabiyot darslarida shakllantiriladi, chunki badiiy matnlar, xususan, masallar o'quvchini chuqur fikrlashga undaydi. Masal janri qisqa, lo'nda va ramziy mazmunga ega bo'lib, undagi voqealar bevosita emas, balki obrazlar orqali ifodalanadi, bu esa o'quvchini yashirin ma'noni anglashga majbur qiladi. Masal o'qish jarayonida o'quvchi qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qiladi, ularning sabablarini izohlaydi va yakuniy xulosaga keladi, bu esa uning mantiqiy tafakkurini faollashtiradi.

Masal janri qadimiy adabiy janrlardan biri bo'lib, uning ildizlari Aesop ijodiga borib taqaladi. Sharq va G'arb adabiyotida masal axloqiy-tarbiyaviy g'oyalarni ifodalashning eng samarali vositalaridan biri bo'lib kelgan. Masalning asosiy xususiyati shundaki, unda insoniy fazilatlar hayvonlar yoki predmetlar obrazida tasvirlanadi va yakunda ma'lum axloqiy xulosa beriladi. Bu esa o'quvchilarga hayotiy voqealarni to'g'ridan-to'g'ri emas, balki ramziy ifodalar orqali tushunish imkonini beradi. Shu sababli masal o'quvchilarning abstrakt fikrlashini rivojlantirishda juda muhim ahamiyatga ega. Mantiqiy fikrlash jarayonida o'quvchi matnni idrok etadi, uni tahlil qiladi, obrazlarni solishtiradi va umumiy xulosaga keladi. Bu jarayon psixologiyada Lev Vygotsky tomonidan o'rganilgan ijtimoiy tafakkur nazariyasi bilan ham bog'liq bo'lib, o'quvchining fikrlash jarayoni ijtimoiy muhitda shakllanishini ko'rsatadi.

Masallarni o'qitish jarayonida o'qituvchi faqat matnni o'qib berish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Aksincha, u o'quvchini faol fikrlashga undovchi metodlardan foydalanishi lozim. Masalan, muammoli ta'lim metodi orqali o'quvchilarga savollar beriladi: "Nima uchun qahramon bunday yo'l tutdi?", "Uning o'rnida siz nima qilgan bo'lardingiz?" kabi savollar o'quvchini mustaqil fikrlashga majbur qiladi. Bu metod o'quvchilarning analitik tafakkurini rivojlantiradi. Shuningdek, tahlil metodi orqali masal qismlarga ajratilib o'rganiladi, o'quvchilar voqea rivojini, qahramonlar xarakterini va asarning asosiy g'oyasini aniqlaydilar. Taqqoslash metodi esa turli masallarni o'zaro solishtirish orqali umumlashtirish ko'nikmasini shakllantiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ichida interfaol metodlar alohida o'rin tutadi. "Aqliy hujum" metodi o'quvchilarning erkin fikrlashini rivojlantiradi, "klaster" metodi esa mavzuni tizimli o'rganishga yordam beradi. "Insert" metodi orqali o'quvchilar matn bilan ishlash jarayonida o'z bilim darajasini baholash imkoniga ega bo'ladilar. "Rolga kirish" metodi esa o'quvchini obraz bilan ishlashga o'rgatadi, u qahramon o'rnida fikrlaydi va voqeani boshqacha talqin qiladi. "Bahs-munozara" metodi esa o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantiradi, ular o'z fikrlarini asoslashga o'rganadilar.

Masallarni o'qitishda o'yinli metodlar ham katta samara beradi. "Kim tez?" o'yini orqali o'quvchilar so'zlarni bo'g'inlarga ajratish yoki masal g'oyasini tezda topish kabi topshiriqlarni bajaradilar. Bu raqobat muhitini yaratadi va o'quvchilarning diqqatini jamlashga yordam beradi. "Davomini top" metodi esa ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, o'quvchilar masalning yakunini o'zlari davom ettiradilar. "To'g'ri-noto'g'ri" o'yini orqali esa qahramonlarning xatti-harakatlari baholanadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham bugungi ta'lim jarayonining ajralmas qismidir. Multimedia vositalari yordamida masallarni sahnalashtirib ko'rsatish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va mavzuni yaxshiroq

tushunishga yordam beradi. Slaydlar, animatsiyalar va interaktiv testlar orqali dars yanada qiziqarli va samarali tashkil etiladi.

Masallarni o'qitishda ijodiy topshiriqlar ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga yangi masal tuzish, mavjud masalga boshqa yakun topish yoki qahramonlarni o'zgartirish topshiriqlari beriladi. Bu jarayon ularning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Gianni Rodari tomonidan ishlab chiqilgan "fantaziya grammatikasi" g'oyalari ham aynan ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, masallarni interfaol metodlar asosida o'qitish o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va nutq madaniyatini yaxshilaydi. Ayniqsa, kichik yoshdagi o'quvchilar uchun bu metodlar juda samarali hisoblanadi, chunki ular obrazli va o'yin asosidagi yondashuvni yaxshi qabul qiladilar.

Masalni o'qitish jarayonida o'quvchi faqat bilim olmaydi, balki hayotiy tajriba ham orttiradi. Masallar orqali u to'g'rilik va adolat, mehnatsevarlik va dangasalik, do'stlik va xiyonat kabi tushunchalarni anglaydi. Bu esa uning axloqiy tarbiyasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Masallarni o'qitish o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg'unlashganda esa bu jarayon yanada samarali natija beradi. Masal o'quvchini fikrlashga, tahlil qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatadi, bu esa uning intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Shu bois ta'lim jarayonida masallarni o'qitishga innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safo Matchonov. *Adabiyot o'qitish metodikasi*. Toshkent, 2010.
2. Quadrat Yo'ldoshev. *Adabiyot ta'limi asoslari*. Toshkent, 2008.
3. Nizomiddin Mahmudov. *Til va tafakkur*. Toshkent, 2012.
4. Lev Vygotsky. *Thinking and Speech*. Moscow, 1982.
5. Jean Piaget. *The Psychology of Intelligence*. London, 2001.
6. Gianni Rodari. *Grammatica della fantasia*. Rome, 1973.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Davlat ta'lim standarti*. Toshkent, 2021.